

Carta del Papa Francesc sobre el paper de la literatura en la formació

El Papa Francesc ha publicat una carta en la qual subratlla el valor la lectura com a font de coneixement per a la formació humana i espiritual. Hi parla del bé que pot fer davant d'altres distraccions, com per exemple les pantalles i allò que l'ànima no conrea.

16/09/2024

1. A l'inici havia pensat escriure un títol que es referís a la formació sacerdotal, però després vaig pensar que, de manera similar, aquestes coses poden dir-se de la formació de tots els agents de pastoral, així com de qualsevol cristià. Em refereixo a la importància que té la lectura de novel·les i poemes en el camí de la maduració personal.

2. Sovint, entre l'avorriment de les vacances, la calor i la solitud dels barris desolats, trobar un bon llibre de lectura arriba a ser com un oasi que ens allunya d'altres activitats que no ens fan bé. Tampoc falten els moments de cansament, de ràbia, de decepció, de fracàs, i quan ni tan sols en l'oració aconseguim trobar la quietud de l'ànima, un bon llibre, almenys, ens ajuda a anar suportant

la tempesta, fins que aconseguim tenir una mica més de serenor.

Pot ser que aquesta lectura aconseguixi obrir en nosaltres nous espais d'interiorització que evitin que ens tanquem en aquestes anòmales idees obsessives que ens sotgen irremeiablement. Abans de l'arribada omnipresent dels mitjans de comunicació, xarxes socials, telèfons mòbils i altres dispositius, la lectura era una experiència freqüent, i els qui l'han viscuda saben de què parlo. No és una cosa passada de moda.

3. A diferència dels mitjans audiovisuals, on el contingut en si és més complet, i el marge i el temps per “enriquir” la narració o interpretar-la solen ser reduïts, en la lectura d'un llibre, el lector és molt més actiu. D'alguna manera ell reescriu l'obra, l'amplia amb la seva imaginació, crea el seu món, utilitza

les seves habilitats, la memòria, els somnis, la seva pròpia història plena de dramatisme i simbolisme, i d'aquesta manera el que resulta és una obra molt distinta de la que l'autor pretenia escriure.

Una obra literària és, doncs, un text viu i sempre fecund, capaç de tornar a parlar de moltes maneres i de produir una síntesi original en cada lector que troba. En llegir, el lector s'enriqueix amb el que rep de l'autor, però això li permet al mateix temps fer brollar la riquesa de la seva pròpia persona, de manera que cada nova obra que llegeix renova i amplia el seu univers personal.

4. Això em porta a valorar molt positivament el fet que, almenys en alguns seminaris, s'aconsegueixi abandonar l'obsessió per les pantalles —i per les verinoses, superficials i violentes notícies falses — i es dediqui temps a la literatura,

als moments de lectura serena i lliure, a parlar d'aquests llibres, nous o vells, que tant ens continuen narrant.

Però, en general, cal constatar amb pesar que, en el procés formatiu dels qui es preparen al ministeri ordenat, l'atenció a la literatura no troba actualment un lloc convenient. De fet, aquesta es considera sovint com una forma d'entreteniment, és a dir, com una expressió poc rellevant de la cultura que no pertany al camí de preparació i, per tant, a l'experiència pastoral concreta dels futurs sacerdots.

Llevat de poques excepcions, l'atenció a la literatura es considera com una cosa no essencial. Referent a això, voldria afirmar que aquest enfocament no és bo. És l'origen d'una forma greu d'empobriment intel·lectual i espiritual dels futurs sacerdots, que es veuen així privats

de tenir un accés privilegiat al cor de la cultura humana i més concretament al cor de l'ésser humà, a través de la literatura.

5. Amb aquest missatge, voldria proposar un canvi radical sobre l'atenció que ha de donar-se a la literatura en el context de la formació dels candidats al sacerdoci. Referent a això, em sembla molt apropiat el que diu un teòleg:

«La literatura [...] sorgeix de la persona en allò que aquesta té de més irreductible, en el seu misteri [...]. És la vida, que pren consciència de si mateixa quan aconsegueix la plenitud de l'expressió, apel·lant a tots els recursos del llenguatge». ¹ _

6. Així doncs, la literatura té a veure, d'un mode o un altre, amb el que cadascun de nosaltres cerca en la vida, ja que entra en íntima relació amb la nostra existència concreta,

amb les seves tensions essencials, els seus desitjos i significats.

7. Això ho vaig aprendre des de jove, amb els meus estudiants. Entre el 1964 i 1965, amb 28 anys, vaig ser professor de literatura a Santa Fe, en un col·legi jesuïta. Ensenyava els dos últims anys de batxillerat i havia d'assegurar-me que els meus alumnes estudiessin El Cid. Però als nois no els agradava. Demanaven llegir a García Lorca. Així que vaig decidir que estudiarien El Cid a casa, i durant les classes tractaria als autors que agradaven més als nois.

Per descomptat, ells volien llegir obres literàries contemporànies. Però a mesura que llegien les coses que els atreïen en aquell moment, van anar tenint un gust més general per la literatura, per la poesia, per després passar a altres autors. En definitiva, el cor continua buscant, i

cadascun troba el seu propi camí en la literatura. ²

A mi, per exemple, m'encanten els artistes tràgics, perquè tots podríem sentir les seves obres com a pròpies, com a expressió dels nostres propis drames. Plorant pel destí dels personatges, plorem en el fons per nosaltres mateixos i el nostre propi buit, les nostres pròpies mancances, la nostra pròpia solitud. Per descomptat, no els demano que llegeixin el mateix que jo he llegit.

Cadascú trobarà aquells llibres que diguin alguna cosa a la seva pròpia vida i es converteixin en veritables companys de viatge. No hi ha res més contraproduent que llegir alguna cosa per obligació, fent un esforç considerable només perquè uns altres han dit que és imprescindible. No, hem de seleccionar les nostres lectures amb disponibilitat, sorpresa, flexibilitat, deixant-nos aconsellar,

però també amb sinceritat, tractant de trobar el que necessitem a cada moment de la nostra vida.

Fe i cultura

8. D'altra banda, per a un creient que vulgui sincerament entrar en diàleg amb la cultura del seu temps, o simplement amb la vida de persones concretes, la literatura es fa indispensable. Amb raó, el Concili Vaticà II afirma que «la literatura i l'art [...] es proposen expressar la naturalesa pròpia de l'home» i «presentar clarament les misèries i les alegries dels homes, les seves necessitats i les seves capacitats». ³ _

En efecte, la literatura s'inspira en la quotidianitat de la vida, en les seves passions i en les pròpies experiències, com «l'acció, el treball, l'amor, la mort i totes les petites grans coses que omplen la vida». ⁴ _

9. Com podem penetrar en el cor de les cultures, les antigues i les noves,

si n'ignorem, en rebutgem i/o en silenciem els símbols, missatges, creacions i narracions amb els quals van plasmar i van voler revelar i evocar les més belles gestes i els ideals més bells, així com també els actes violents, les pors i les passions més profunds? Com parlar al cor dels homes si ignorem, releguem o no valorem “aquestes paraules” amb les quals van voler manifestar i, per què no, revelar el drama del seu propi viure i sentir a través de novel·les i poemes?

10. La missió de l'Església ha sabut desplegar tota la seva bellesa, frescor i novetat en la trobada amb les diverses cultures —moltes vegades gràcies a la literatura— en les quals ha clavat arrels sense por d'arriscar-se i a extreure'n el millor que ha trobat. És una actitud que l'ha deslliurat de la temptació d'un solipsisme eixordador i fonamentalista, que consisteix a

creure que només una específica gramàtica historicocultural té la capacitat d'expressar tota la riquesa i profunditat de l'Evangeli. ⁵

Moltes de les profecies catastrofistes que avui intenten sembrar la desesperança, tenen el seu origen precisament en aquest aspecte. El contacte amb diferents estils literaris i gramaticals sempre ens permetrà aprofundir en la polifonia de la Revelació, sense reduir-la o empobrir-la a les pròpies necessitats històriques o a les pròpies estructures mentals.

11. No és, doncs, casualitat que el cristianisme primitiu, per exemple, hagi percebut bé la necessitat d'una estreta confrontació amb la cultura clàssica de l'època. Un pare de l'Església oriental com Basili de Cesarea, per exemple, en el seu *Discurs als joves*, escrit entre els anys 370 i 375, que probablement va

dirigir als seus nebots, enaltia la bellesa de la literatura clàssica — produïda pels *éxothern* (“els de fora”) com ell anomenava els autors pagans — tant en l'argumentació, és a dir, en els *lógoi* (“discursos”) que s'utilitzaven en la teologia i l'exegesi, com en el propi testimoniatge de vida, és a dir, en els *práxeis* (“actes, comportaments”) que s'havien de considerar en l'ascètica i la moral.

I concloïa exhortant els joves cristians a considerar els clàssics com un *ephódion* (“viàtic”) per a la pròpia educació i formació, obtenint-ne “profit per a l'ànima” (IV, 8-9). I precisament d'aquesta trobada de l'esdeveniment cristià amb la cultura de l'època va sorgir una original reelaboració de l'anunci evangèlic.

12. Gràcies al discerniment evangèlic de la cultura, és possible reconèixer la presència de l'Esperit en la multiforme realitat humana, és a dir,

és possible captar la llavor ja plantada de la presència de l'Esperit en els esdeveniments, sensibilitats, desitjos i tensions profundes dels cors i dels contextos socials, culturals i espirituals. Per exemple, en els Fets dels Apòstols, on s'esmenta la presència de Pau a l'Areòpag (cf. Ac 17,16-34), podem reconèixer un plantejament similar.

Pau, parlant de Déu, afirma: «En efecte, en ell vivim, ens movem i existim, com molt bé ho van dir alguns poetes de vosaltres: “Perquè nosaltres també som del seu llinatge”» (Ac 17,28). En aquest versicle trobem dues cites: una d'indirecta en la primera part, que cita al poeta Epimènides (s. VI aC), i una altra de directa, que cita els *Phaenomena* del poeta Arat de Solos (s. III aC), que versa sobre les constel·lacions i els signes del bon i mal temps.

Aquí, «Pau es revela com a “lector” de poesia i deixa intuir la seva manera d'acostar-se al text literari que no pot deixar-nos sense reflexionar sobre un discerniment evangèlic de la cultura. Els atenencs el van definir com *spermologos*, és a dir, “corb, xerraire, bocamoll”, però literalment “recol·lector de llavors”.

Allò que sens dubte era un insult, sembla, paradoxalment, una profunda veritat. Pau recull les llavors de la poesia pagana i, superant una actitud anterior de profunda indignació (cf. Ac 17,16), arriba a reconèixer els atenencs com “molt religiosos” i veu en aquelles pàgines de la seva literatura clàssica una veritable *preparatio evangelica*».

6

—

13. Què és el que va fer Pau? Ell va comprendre que «la literatura descobreix els abismes que habiten en l'home, mentre que la revelació, i

després la teologia, els remunten per mostrar com Crist ve a travessar-los i il·luminar-los». ⁷ En la direcció d'aquests abismes, la literatura és, doncs, una «via d'accés» ⁸ que ajuda el pastor a entrar en un diàleg fecund amb la cultura del seu temps.

Mai un Crist sense carn

14. Abans d'aprofundir en les raons específiques per les quals cal promoure l'atenció a la literatura en el camí de formació dels futurs sacerdots, permeteu-me fer al·lusió a un pensament sobre el context religiós actual: «El retorn a les coses sagrades i les cerques espirituals que caracteritzen la nostra època són fenòmens ambigus. Més que l'ateisme, avui se'ns planteja el desafiament de respondre adequadament a la set de Déu de molta gent, perquè no busquin apagar-la en propostes alienadores o en un Jesucrist sense carn». ⁹

Per tant, la tasca urgent d'anunciar l'Evangeli en el nostre temps requereix dels creients i particularment dels sacerdots, el compromís que tots puguin trobar-se *amb un Jesucrist fet carn, fet home, fet història*. Hem de cuidar que mai no es perdi de vista la “carn” de Jesucrist; aquesta carn feta de passions, emocions, sentiments, relats concrets, mans que toquen i guareixen, mirades que alliberen i animen; d'hospitalitat, perdó, indignació, valor, gosadia. En una paraula, d'amor.

15. I és precisament en aquest àmbit que una assídua freqüència de la literatura pot fer als futurs sacerdots i a tots els agents pastorals més sensibles encara a la plena humanitat del Senyor Jesús, en la qual s'expandeix plenament la seva divinitat, i anunciar l'Evangeli de tal mode que tots, realment tots, puguin experimentar si n'és d'encertat el

que diu el Concili Vaticà II: «En realitat, el misteri de l'home només s'esclareix en el misteri del Verb encarnat». ¹⁰ Això no significa el misteri d'una realitat abstracta, sinó el misteri d'aquest ésser humà concret, amb totes les ferides, desitjos, records i esperances de la seva vida.

Un gran bé

16. Des d'un punt de vista pragmàtic, molts científics sostenen que l'hàbit de la lectura produeix efectes molt positius en la vida de la persona; l'ajuda a adquirir un vocabulari més ampli i, per consegüent, a desenvolupar diversos aspectes de la seva intel·ligència. També estimula la imaginació i la creativitat. Al mateix temps, això permet aprendre a expressar els propis relats d'una manera més rica. A més, millora la capacitat de concentració, redueix els

nivells de deterioració cognitiva, calma l'estrès i l'ansietat.

17. Encara millor: ens prepara per comprendre i, per tant, per afrontar les diferents situacions que poden presentar-se en la vida. En la lectura ens capbussem en els personatges, en les preocupacions, en els drames, en els perills, en les pors de les persones que finalment han superat els desafiaments de la vida, o potser durant la lectura donem consells als personatges que després ens serviran a nosaltres mateixos.

18. En l'intent de continuar animant a la lectura, esmento amb gust alguns textos d'autors molt coneguts, que ens ensenyen molt amb poques paraules.

Les novel·les desencadenen en nosaltres, «per una hora, tots els goigs i desventures possibles, d'aquests que en la vida trigariem molts anys a conèixer-ne uns quants,

i els més intensos dels quals se'ns escaparien, perquè la lentitud amb què es produeixen ens impedeix percebre'ls». ¹¹ —

«En llegir bona literatura em converteixo en un miler d'homes i continuo sent jo mateix. Com el cel nocturn del poema grec, hi veig amb milers d'ulls, però continuo sent jo qui hi veu. Llavors, com en la fe, en l'amor, en acció moral i en coneixement; em transcendeixo a mi mateix, mai realment soc més jo que quan ho faig». ¹² —

19. De totes maneres, la meua intenció no és aturar-me solament en aquest nivell d'utilitat personal, sinó reflexionar sobre les raons més decisives per despertar l'amor per la lectura.

Escoltar la veu d'algu

20. Quan penso en la literatura, em ve a la ment el que el gran escriptor

argentí Jorge Luis Borges ¹³ deia als seus estudiants: *el més important és llegir, entrar en contacte directe amb la literatura, submergir-se en el text viu que tenim davant, més que fixar-se en les idees i en els comentaris crítics*. I Borges explicava aquesta idea als seus estudiants dient-los que potser al començament entendrien poc del que estaven llegint, però que en tot cas haurien escoltat “la veu d'algú”.

Aquesta és una definició de literatura que m'agrada molt: *escoltar la veu d'algú*. I no oblidem que n'és de perillós deixar d'escoltar la veu d'un altre que ens interpel·la. Caiem ràpidament en l'aïllament, entrem en una mena de sordesa “espiritual”, que incideix negativament també en la relació amb nosaltres mateixos i en la relació amb Déu, més enllà de quanta teologia o psicologia hàgim pogut estudiar.

21. Recorrent aquest camí, que ens torna sensibles al misteri dels altres, la literatura fa que aprenguem a tocar els seus cors. Com no recordar en aquest tema les valentes paraules que sant Pau VI va dirigir als artistes i, per tant, als escriptors, el 7 de maig de 1964? Deia: «Tenim necessitat de vosaltres. El nostre ministeri té necessitat de la vostra col·laboració. Perquè, com sabeu, el nostre ministeri és el de predicar i fer accessible i comprensible, més encara, emotiu, el món de l'esperit, de l'invisible, de l'inefable, de Déu.

I d'aquesta operació que transvasa el món invisible en fórmules accessibles, intel·ligibles, vosaltres en sou mestres» ¹⁴. Aquesta és la qüestió: la tasca dels creients, i en particular dels sacerdots, és precisament “tocar” el cor de l'ésser humà contemporani perquè es commogui i s'obri davant l'anunci del Senyor Jesús i, en aquest esforç, la

contribució que la literatura i la poesia poden oferir és d'un valor inigualable.

22. T. S. Eliot, el poeta a qui l'esperit cristià li deu obres literàries que han marcat la contemporaneïtat, ha definit justament la crisi religiosa moderna com una crisi amb una “incapacitat emotiva” ¹⁵ — generalitzada. A la llum d'aquesta lectura de la realitat, avui el problema de la fe no és en primera instància el de creure més o creure menys en les proposicions doctrinals.

Està més aviat relacionat amb la incapacitat de molts per emocionar-se davant Déu, davant la seva creació, davant els altres éssers humans. Es planteja aquí, per tant, la tasca de guarir i enriquir la nostra sensibilitat. Per això, en tornar del Viatge Apostòlic al Japó, quan em van preguntar què ha d'aprendre Occident d'Orient, vaig respondre:

«crec que Occident va mancat d'una mica de poesia» ¹⁶ .

Una forma d'exercici del discerniment

23. Què obté llavors el sacerdot d'aquest contacte amb la literatura? Per què cal considerar i promoure la lectura de les grans obres literàries com un element important de la *paideia* sacerdotal? Per què és important recuperar i implementar en l'itinerari formatiu dels candidats al sacerdoci la intuïció, delineada pel teòleg Karl Rahner, d'una afinitat espiritual profunda entre sacerdot i poeta? ¹⁷

24. Intentem respondre a aquests interrogants escoltant les consideracions del teòleg alemany. ¹⁸
Les paraules del poeta, escriu Rahner, són “paraules d'anhel”, són «portes obertes a l'infinit, sense mesura. Criden l'innominat, s'allarguen a l'inabastable. [...]

L'obertura a l'infinit que és l'art no pot donar el que és infinit, l'Infinit».

De fet, això és propi de la Paraula de Déu, i —prossegueix Rahner— «la paraula poètica crida a la Paraula de Déu». ¹⁹ Per als cristians la Paraula de Déu i totes les paraules humanes deixen el rastre d'una intrínseca nostàlgia de Déu, tendint cap a aquesta Paraula. Es pot dir que la paraula veritablement poètica participa analògicament de la Paraula de Déu, com ens la presenta de manera colpidora la *Carta als Hebreus* (cf. Hb 4,12-13).

25. D'aquesta manera, Karl Rahner pot establir un bell paral·lelisme entre el sacerdot i el poeta: «Només ella pot redimir el que constitueix l'última presó de les realitats no dites, la mudesa de la seva referència a Déu». ²⁰ —

26. En la literatura també estan en joc qüestionis de *forma d'expressió* i

de *sentit*. Aquesta representa per tant una forma d'*exercici de discerniment*, que afina les capacitats sapiencials d'escrutini interior i exterior del futur sacerdot. El lloc on s'obre aquesta via d'accés a la pròpia veritat és la interioritat del lector, implicat directament en el procés de la lectura. Així, per tant, es desplega l'escenari del discerniment espiritual personal, on no hi mancaran les angoixes i fins i tot les crisis. Són nombroses, en efecte, les pàgines literàries que poden respondre a la definició ignasiana de «desolació».

27. «Anomeno desolació [...] la foscor de l'ànima, torbació en ella, moció a les coses baixes i terrestres, inquietud de diverses agitacions i temptacions, movent a infidelitat, sense esperança, sense amor, trobant-se tota mandrosa, tèbia, trista i com separada del seu Criador i Senyor». ²¹ —

28. El dolor o el tedi que s'experimenten en llegir uns certs textos no són necessàriament dolents o sensacions inútils. El mateix Ignasi de Loiola havia notat que en «els que procedeixen com més va pitjor» el bon esperit actua provocant inquietud, agitació, insatisfacció. ²² Aquesta seria l'aplicació literal de la primera regla ignasiana del discerniment d'esperits, reservada als que «van de pecat mortal en pecat mortal»; en tals persones el bon esperit es comporta «punyint-los i rosegant-los les consciències pel senderi de la raó» ²³ per conduir-les al bé i a la bellesa.

29. Es comprèn així que el lector no és el destinatari d'un missatge edificant, sinó una persona que està induïda activament a endinsar-se en un terreny poc segur, on els confins entre salvació i perdició no estan definits i separats *a priori*.

L'exercici de la lectura és, llavors, com un exercici de “discerniment”, gràcies al qual el lector està implicat en primera persona com a “subjecte” de lectura i, al mateix temps, com a “objecte” del que llegeix. Llegint una novel·la o una obra poètica, en realitat el lector viu l'experiència de “ser llegit” per les paraules que llegeix. ²⁴ Així el lector és semblant a un jugador en el camp; juga i al mateix temps el joc es fa per mitjà seu, en el sentit que ell està totalment involucrat en el que realitza. ²⁵

Atenció i digestió

30. Quant al contingut, s'ha de reconèixer que la literatura és com “un telescopi” —segons la cèlebre imatge encunyada per Proust ²⁶— enfocat en els éssers i en les coses, imprescindible per concentrar-se en “la gran distància” que el quotidià traça entre la nostra percepció i el conjunt de l'experiència humana.

«La literatura és com un laboratori fotogràfic, en el qual és possible elaborar les imatges de la vida»,²⁷ a fi que descobreixin les seves delimitacions i matisos. Això és per al que “serveix” la literatura, per a “desenvolupar” les imatges de la vida, per a preguntar-nos sobre el seu significat. En poques paraules, serveix per a fer eficaçment experiència de vida.

31. Ben mirat, la nostra visió ordinària del món està d'alguna manera “reduïda” i limitada per la pressió que exerceixen en el nostre actuar els propòsits operatius i immediats. Fins i tot el servei — cultural, pastoral, caritatiu — pot tornar-se un imperatiu que orienti la nostra força i atenció només en els objectius que cal aconseguir.

Amb tot, com ens recorda Jesús en la paràbola del sembrador, la llavor necessita caure en un terreny

profund per madurar fecundament amb el temps, sense ser sufocada per la superficialitat o per les espines (cf. Mt 13,18-23). Així, el risc consisteix a caure en un efficientisme que banalitza el discerniment, empobreix la sensibilitat i redueix la complexitat.

Per això és necessari i urgent contrarestar aquesta inevitable acceleració i simplificació de la nostra vida quotidiana, aprenent a prendre distància de l'immediat, a desaccelerar, a contemplar i a escoltar. Això és possible quan una persona s'atura a llegir un llibre pel gust de fer-ho.

32. Cal recuperar maneres acollidores de relacionar-nos amb la realitat, no estratègiques ni orientades directament a un resultat, en les quals sigui possible deixar aflorar el desbordament infinit de l'ésser. Distància, lentitud i llibertat

són trets d'una aproximació a la realitat que troba en la literatura una forma d'expressió no exclusiva, sinó privilegiada.

En aquest sentit, la literatura es torna un gimnàs en el qual s'entrena la mirada per cercar i explorar la veritat de les persones i de les situacions com a misteri, com una càrrega d'un excés de sentit, que només pot ser parcialment manifestada en categories, en esquemes explicatius, en dinàmiques linears de causa-efecte i mitjà-fi.

33. Una altra bonica imatge per parlar del rol de la literatura ve de la fisiologia, de l'aparell humà i, en particular, de l'acte de la digestió. La *ruminatio* de la vaca és el seu model, com afirmaven el monjo Guillaume de Saint-Thierry, del segle XI, i el jesuïta Jean-Joseph Surin, del segle XVII.

Aquest darrer també parla de l'“estómac de l'ànima” i el jesuïta Michel De Certeau va assenyalar una veritable “fisiologia de la lectura digestiva”.²⁸ Efectivament, la literatura expressa la nostra presència en el món, l'assimila i el “paeix”, captant el que va més enllà de la superfície de l'experiència; serveix llavors per a interpretar la vida, discernint-ne els significats i tensions fonamentals.²⁹

Veure-hi a través dels ulls dels altres

34. Quant a la forma del discurs, passa el següent: llegint un text literari, ens posem en la condició de «veure-hi també per altres ulls»,³⁰ ampliant la perspectiva que expandeix la nostra humanitat. D'aquesta manera, s'activa en nosaltres l'empàtic poder de la imaginació, que és un vehicle fonamental per a aquesta capacitat

d'identificar-se amb el punt de vista, la condició i el sentiment dels altres, sense la qual no existeix la solidaritat ni es comparteix, no hi ha compassió ni misericòrdia. Llegint descobrim que el que sentim no és només nostre, és universal, i d'aquesta manera, ni tan sols la persona més abandonada se sent sola.

35. La diversitat meravellosa de l'ésser humà i la pluralitat diacrònica i sincrònica de cultures i sabers es configuren en la literatura amb un llenguatge capaç de respectar-les i expressar-ne la varietat, però, al mateix temps, es tradueixen en una gramàtica simbòlica del sentit que ens les fa, no estranyes, sinó intel·ligibles i compartides.

L'originalitat de la paraula literària està en el fet que expressa i transmet la riquesa de l'experiència sense objectivar-la en la representació descriptiva del saber analític o en

l'examen normatiu del judici crític, sinó com a contingut de l'esforç de l'expressió i interpretació que busquen donar sentit a l'experiència en qüestió.

36. Quan es llegeix un relat, gràcies a la visió de l'autor, cadascú imagina al seu albir el plor d'una jove abandonada, l'anciana cobrint el cos del seu net adormit, la passió d'un petit emprenedor que tracta de tirar endavant malgrat les dificultats, la humiliació de qui se sent criticat per tots, el jove que somia en una vida miserable i violenta com a única sortida al dolor.

A mesura que identifiquem rastres del nostre món interior enmig d'aquestes històries, ens tornem més sensibles enfront de les experiències dels altres, sortim de nosaltres mateixos per entrar en el pregon del seu interior, podem entendre una mica més les seves fatigues i desitjos,

veiem la realitat amb els seus ulls i finalment ens tornem els seus companys de camí. D'aquesta manera, ens submergim en l'existència concreta i interior del verdulaire, de la prostituta, del nen que creix sense pares, de l'esposa de l'obrer, de la velleta que encara creu que trobarà el seu príncep blau. I això ho podem fer amb empatia i, a vegades, amb tolerància i comprensió.

37. Jean Cocteau va escriure a Jacques Maritain: «la literatura és impossible. És necessari sortir d'un a través de la literatura; només l'amor i la fe ens permeten sortir de nosaltres mateixos». ³¹ Però, en veritat sortim de nosaltres mateixos si no ens abrusen el cor els sofriments i alegries dels altres? Prefereixo pensar que, sent cristians, res que sigui humà no ens és indiferent.

38. Així mateix, la literatura no és relativista, perquè no ens despulla de criteris de valor. La representació simbòlica del bé i del mal, de la veritat i la falsedat, com a dimensions que en la literatura prenen forma d'existències individuals i d'esdeveniments històrics col·lectius, no neutralitza el judici moral, sinó que li impedeix que esdevingui cec o superficialment condemnatori. Jesús ens interpel·la: «Com és que veus la brossa a l'ull del teu germà i no t'adones de la biga que hi ha en el teu?» (Mt 7,3).

39. I en contemplar la violència, limitació o fragilitat dels altres tenim la possibilitat de reflexionar millor sobre la nostra. En obrir el lector a una visió àmplia de la riquesa i la misèria de l'experiència humana, la literatura educa la seva mirada a la lentitud de la comprensió, a la humilitat de la no simplificació i a la mansuetud de no pretendre

controlar la realitat i la condició humana a través del judici.

És cert que és necessari el judici, però mai cal oblidar el seu abast limitat; en efecte, aquest mai no ha de desembocar en una condemna a mort, en una eliminació, en la supressió de la humanitat en benefici d'una àrida absolutització de la llei.

40. La mirada de la literatura forma al lector en la descentralització, en el sentit del límit, en la renúncia al domini, cognitiu i crític, en l'experiència, ensenyant-li una pobresa que és font d'extraordinària riquesa. En reconèixer la inutilitat i potser també la impossibilitat de reduir el misteri del món i l'ésser humà a una antinòmica polaritat de veritable/fals o just/injust, el lector acull el deure del judici no com un instrument de domini sinó com un impuls cap a l'escolta incessant i com a disponibilitat per posar-se en joc en

aquesta extraordinària riquesa de la història deguda a la presència de l'Esperit, que es dona també com a gràcia; és a dir, com a esdeveniment imprevisible i incomprensible que no depèn de l'acció humana, sinó que redefineix l'ésser humà com a esperança de salvació.

El poder espiritual de la literatura

41. Confio a haver posat de manifest, en aquestes breus reflexions, el paper que la literatura pot desenvolupar educant el cor i la ment del pastor o del futur pastor en la direcció d'un exercici lliure i humil de la pròpia racionalitat, d'un reconeixement fecund del pluralisme dels llenguatges humans, d'una extensió de la pròpia sensibilitat humana i, en conclusió, d'una gran obertura espiritual per escoltar la Veu a través de tantes veus.

42. En aquest sentit la literatura ajuda el lector a destruir els ídols

dels llenguatges autoreferencials,
falsament autosuficients,
estàticament convencionals, que de
vegades corren el risc de contaminar
també el discurs eclesial,
empresonant la llibertat de la
Paraula. La paraula literària posa en
moviment el llenguatge, l'allibera i el
purifica; en definitiva, l'obre a les
pròpies ulteriors possibilitats
expressives i exploratives, el fa capaç
d'albergar la Paraula que s'instal·la
en la paraula humana, no quan
aquesta s'autocomprèn com saber ja
complet, definitiu i acabat, sinó quan
esdevé vigilant escolta i espera
d'Aquell que ve per fer “que tot sigui
nou” (cf. Ap 21,5).

43. El poder espiritual de la literatura
evoca, finalment, la tasca primordial
confiada a l'home per Déu, la labor
de “donar nom” als éssers i a les
coses (cf. Gn 2,19-20). La missió de
custodiar la creació, assignada per
Déu a Adam, passa en primer lloc pel

reconeixement de la realitat pròpia i del sentit que té l'existència dels altres éssers. El sacerdot també està investit d'aquest paper originari de “posar nom”, de donar sentit, si es fes instrument de comunió entre la creació i la Paraula feta carn, i del poder d'il·luminació de qualsevol aspecte de la condició humana.

44. D'aquesta manera, l'afinitat entre el sacerdot i el poeta es manifesta en aquesta misteriosa i indissoluble unió sacramental entre la Paraula divina i la paraula humana, donant vida a un ministeri que es converteix en servei ple d'escolta i de compassió, a un carisma que es fa responsabilitat, a una visió de la veritat i del bé que s'obren com a bellesa. No podem renunciar a escoltar les paraules que ens ha deixat el poeta Paul Celan: «Qui realment aprèn a veure-hi s'acosta a l'invisible». ³² —

Donat a Roma, al costat de Sant Joan del Laterà, el 17 de juliol de l'any 2024, dotzè del meu Pontificat.

FRANCESC

¹ R. Latourelle, accepció «Literatura», en R. Latourelle - R. Fisichella, *Diccionario de Teología Fundamental*, San Pablo, Madrid 1992, 830.

² Cf. A. Spadaro, «J. M. Bergoglio, il “maestrillo” creativo. Intervista all'alunno Jorge Milia», en *La Civiltà Cattolica* 2014, I, pàg. 523-534.

³ Conc. Ecum. Vat. II, Const. past. *Gaudium et spes*, sobre l'Església en el món actual, 62.

⁴ K. Rahner, «Il futuro del libro religioso», en *Nuovi saggi* II, Roma 1968, 647.

⁵ — Cf. Exhort. ap. *Evangelii gaudium*, 117.

⁶ — A. Spadaro, *Svolta di respiro, Spiritualità della vita contemporanea*, Vita e Pensiero, Milà 2010, 101.

⁷ — R. Latourelle, accPCIó «Literatura», 832.

⁸ — Cf. S. Joan Pau II, *Carta als artistes* (4 abril 1999), 6: AAS 91 (1999), 1161.

⁹ — Exhort. ap. *Evangelii gaudium*, 89.

¹⁰ — Conc. Ecum. Vat. II, Const. past. *Gaudium et spes*, 22.

¹¹ — M. Proust, *Pel camí de Swann: A la recerca del temps perdut*, Verbum, Madrid 2020, 81.

¹² — C. S. Lewis, *Lettori e letture. Un esperimento di critica*, Vita e Pensiero, Milà 1997, 165.

¹³ — Cf. J. L. Borges, *Borges, Oral*, Emecé, Buenos Aires 1979, 22.

¹⁴ — S. Pau VI, Homilia, Missa dels artistes a la Capella Sixtina (7 maig 1964).

¹⁵ — T. S. Eliot, *The Idea of a Christian Society*, Londres 1946, 30.

¹⁶ — Roda de premsa durant el vol de retorn del Viatge Apostòlic a Tailàndia i el Japó (26 novembre 2019).

¹⁷ — Cf. A. Spadaro, *La grazia della parola. Karl Rahner e la poesia*, Jaca Book, Milà 2006.

¹⁸ — Cf. K. Rahner, «Sacerdot i poeta», en *Escrits de teologia III*, Taurus, Madrid 1962, 331-354.

¹⁹ — Ibíd., 353, 354.

²⁰ — Ibíd., 338.

²¹ — S. Ignasi de Loiola, *Exercicis Espirituals*, núm. 317.

²² — Cf. ibíd., núm. 335.

²³ — Ibíd., núm. 314.

²⁴ — Cf. K. Rahner, «Sacerdote e poeta», 336.

²⁵ — Cf. A. Spadaro, *La pagina che illumina. Scrittura creativa come esercizio spirituale*, Ares, Milà 2023, 46-47.

²⁶ — M. Proust, *A la recerca del temps perdut. El temps recuperat*, Verbum, Madrid 2020, 331.

²⁷ — A. Spadaro, *La pagina che illumina*, 14.

²⁸ — Cf. M. De Certeau, *Il parlare angelico. Figure per una poetica della lingua (Secoli XVI e XVII)*, Olschki, Florència 1989, 139 s.

²⁹ — Cf. A. Spadaro, *La pagina che illumina*, 16.

³⁰ — C. S. Lewis, *Lettori e letture*, 165.

³¹ J. Cocteau – J. Maritain, *Dialogo sulla fede*, Passigli, Florència 1988, 56. Cf. A. Spadaro, *La pagina che illumina*, 11-12.

³² P. Celan, *Microlitos. Prosa póstuma inédita en español*, a *Revista occidente*, 392 (2014) 139.

FOTO: Vitaly Gariev, Unsplash

.....

pdf | document generat
automàticament des de [https://
dev.opusdei.org/ca-ad/article/carta-del-
papa-francesc-sobre-el-paper-de-la-
literatura-en-la-formacio/](https://dev.opusdei.org/ca-ad/article/carta-del-papa-francesc-sobre-el-paper-de-la-literatura-en-la-formacio/) (07/08/2025)